

E-7 ÜLKELERİNDE DIŞ TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Erdoğan ÖZTÜRK¹
Hasan Alp ÖZEL²

ÖZET

Bu çalışmada yükselen ekonomiler olarak isimlendirilen, Türkiye, Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Meksika, Endonezya'dan oluşan E7 ülkeleri için dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Konunun önemi özellikle gelişmekte olan ülkeleri için dış ticaretin önemli bir döviz getirisi kaynağı oluşturmasıdır. Çalışmada Panel Birim Kök Testi, Petroni Testi, Hausman Testi ve Panel Dinamik En Küçük Kareler Modeli uygulanmıştır. Bulunan sonuçlara göre, E-7 ülkelerinin ithalat destekli büyüme modeline daha uygun olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Dış Ticaret, Ekonomik Büyüme, E7 Ülkeleri
Jel Kodu: F41, F44, F62

EFFECTS OF FOREIGN TRADE ON ECONOMIC GROW IN E-7 COUNTRIES

ABSTRACT

In this study foreign trade and economic growth relations investigated for so called E7 countries, bloc of emerging economies, Turkey, China, India, Brazil, Russia, Mexico, Indonesia. Importance of the study comes from that foreign trade is an important source of foreign exchange for developing countries in particular. In this study, panel unit root tests, Petroni test and Hausman test, and Dynamic Ordinary Least Squares Estimator were utilized. According to the results, it is concluded that import-supported growth model is more appropriate for E-7 countries.

Keywords: Globalization, Foreign Trade, Economic Growth, E7 Countries

Jel Code: F41, F44, F62

¹ Doç. Dr. Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi, Aktüerya ve Risk Yönetimi bölümü, erdoganozturk@karabuk.edu.tr.

² Doç. Dr. Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi, Aktüerya ve Risk Yönetimi bölümü, alpalp78@hotmail.com

1. GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte birçok ülke hızla ticari serbestleşme politikalarına yönelmiştir. Teknolojide meydana gelen gelişmeler ve Doğu Bloku'nun yıkılması, serbest piyasa ekonomisine olan güveni arttırmış, ülkeler birbirine benzer ticari serbestleşme politikaları uygulamaya başlamıştır. Ticari serbestleşme politikalarının en önemli ayağını ise kuşkusuz dış ticaret oluşturmaktadır. İlk olarak doğal kaynakların yer yüzüne adil bir şekilde dağılmamasıyla başlayan dış ticaret, günümüzde çok daha karmaşık bir yapıdadır. Tarihsel süreç içerisinde değişen dış ticaret politikaları günümüzde daha az müdahaleci daha fazla serbestlik tanıyan politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Christiansen vd. 2009: 4). Ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretinde meydana gelen artış aynı zamanda ülkelerin ekonomik olarak birbirine bağımlılığını da arttırmıştır. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin temel belirleyicisi dış ticarettir (Tunçsiper ve Rençber 2017: 620). Dış ticaret üç özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Birincisi dış ticaret mal ve hizmetlerin değerini eşitlemenin iyi bir yoludur. İkincisi üreticilerin en iyi yapabildikleri mal ve hizmet üretimine yoğunlaşmasına olanak verir. Bu durum ise karşılaştırmalı üstünlük ilkesinin işlenmesine imkan tanır. Üçüncüsü ise daha etkili yöntemlerle üretilen ürünler tüketicilere de fiyat avantajı sağlamaktadır (Tupy 2005: 2). Sonuç olarak dış ticaret kaynakların daha etkin dağılmasına yardımcı olmaktadır (Chang vd 2009: 33).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Dış ticaret iktisat literatüründe geniş bir tartışma alanını oluşturmaktadır. Özellikle 1980'den itibaren birçok ülke ithal ikamesi

modelini terk ederek ihracata dayalı dışa açık büyüme modellerini seçmiştir (Göçer 217: 2013). Türkiye’de 1980’den sonra ekonomik büyümede itici gücün dış talep olduğuna yönelik uygulanan ihracata dayalı büyüme modeline geçmiştir (Bilgin ve Şahbaz 2009: 178). 2000’li yıllardan itibaren dünya ticaretinde önemli bir artış yaşandığı görülmektedir (Gül ve Kamacı 2012: 81). Gelişmekte olan ülkeler de artan dünya ticaret hacminden daha büyük bir pay almak istemektedir. Gelişmekte olan ülkeler için döviz rezervleri önemli bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin döviz rezervleri kısıtlıdır ve bu ülkelerin uluslararası finansal piyasalardan mali kaynak elde etmesi de güçtür (Aktaş 2009: 35). Dış ticaret ise, döviz gelirlerinin artırılmasının önemli bir aracıdır. Gelişmekte olan ülkeler ihracat gelirleri ile yatırım malları, teknoloji ve hammadde ithalatı gerçekleştirmeyi ve bu sayede ekonomik büyümeyi desteklemeyi ummaktadır. Ancak dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda bir fikir birliği yoktur. Bazı çalışmalar ihracatın ekonomik büyümeyi desteklediğini savunurken, ithalatın ekonomik büyümeyi desteklediğini ya da ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme de karşılıklı etkileşimde olduğunu savunan çalışmalar da mevcuttur (Taştan 2010: 88). Aynı ülke için farklı dönemler de yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Bu durum ülkelerin büyüme dinamiklerinin zaman içerisinde değiştiğinin de bir göstergesidir. Tablo 1’de dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların özeti verilmektedir.

Tablo 1: Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Literatür Özeti.

Çalışma	Periyod	Sonuçlar
---------	---------	----------

Pata (2017)	1971-2014	Hem ihracata dayalı hem de ithalata dayalı büyüme modeli geçerlidir.
Kılıç ve Beşer	1992-2015	Büyümeden ihracata doğru iki yönlü nedensellik ve büyümeden ithalata doğru tek yönlü nedensellik saptanmıştır.
Topallı (2017)	1984-2015	9 ülke için yapıla çalışmada sadece belirli ülkelerde ihracat ekonomik büyümeye ilişki çıkmıştır.
Tunçsiper ve Rençber (2017)	2002-2016	Türkiye’de ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Ayrıca ithalattan da ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisi için “ithalat İtişli Büyüme” ve “İthalata Dayalı İhracat” hipotezlerinin geçerli olduğunu kanıtlar niteliktedir
Yurdakul ve Aydın (2017)	2003-2016 ve 2008-2016	2003-2016 ithalata dayalı büyüme modeli geçerliken, 2008-2016 ihracata dayalı büyüme modeli geçerlidir.
Acet vd. (2016)	1998-2013	Hem ihracat hem de ithalattan ekonomik büyüme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Ancak ihracatın büyüme üzerindeki etkisinin ithal girdilere dayandığı vurgusu yapılarak ithalatın büyüme üzerindeki etkisi ön plana çıkarılmıştır.
Şerefli (2016)	1975-2014	İhracat, ithalat ve büyüme değişkenleri arasında bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.
Korkmaz ve Aydın (2015)	2002-2014	İthalat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmış ve ithalat çekişli büyüme ve büyüme çekişli ithalat hipotezlerinin geçerliliği kabul edilmiştir.
Özgür (2015)	1980-2014	Kısa dönemde ithalat ile ihracat ve ithalat ile GSYH arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu belirlemiştir.
Tapşın (2015)	1974-2011	Kısa dönemde ithalattan ihracata ve GSYH’den ithalata doğru tek yönlü, GSYH ile ihracat arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu tespit etmiştir.

Kormaz (2014)	1998-2003	İhracattan ekonomik büyüme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu savunulmuştur.
Aksu (2014)	1960-2009	İthalat ile GSYH arasında çift yönlü, ihracattan ithalata doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu tespit etmiştir.
Machado vd. (2014)	1995-2013	ihracat büyüme üzerinde olumu etkiye sahiptir.
Koçak ve Uçan (2014)	1990-2011	Ekonomik büyüme ve dış ticaret arasında uzun dönemli ilişkinin olduğuna yönelik bulgulara ulaşmışlardır.
Sağlam ve Egeli (2014)	1999-2013	Uzun dönemde sadece ihracattan büyüme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.
Nural ve Akduğan (2014)	1923-2011	Kısa dönemde 1980 öncesinde ihracattan ithalat ve GSYH'ya, GSYH'dan ithalata doğru tek yönlü, 1980 sonrasında sadece ithalattan GSYH doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.
Uçan ve Koçak	1990-2011	İthalattan ihracata ve ihracattan GSYH doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemişlerdir.
Saraç (2013)	1989-2011	İhracat ve ithalatın ekonominin daralma ve genişleme dönemlerinde ekonomik büyümeye pozitif etki ettiği şeklindeki içsel büyüme teorilerinin geçerli olduğu tespiti yapılmıştır.
Özcen ve Özçelebi (2013)	2005-2011	İhracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu savunmuştur.
Busse ve Koniger (2012)	1971-2005	İhracat ve ithalat ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.
Aytaç ve Akduğan (2012)	2001-2011	İthalattan, ihracat ve GSYH'ya, ihracattan GSYH'ya doğru bir nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.
Gül ve Kamacı (2012)	1980-2010 ve 1993-2010	Gelişmekte olan ülkeler için ithalat ve ihracattan büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu belirlemişlerdir.

Taştan (2010)	1985-2009	İthalat itişli büyüme ve büyüme çekişli ihracat hipotezi geçerlidir.
Alakbarov (2010)	1996-2008	Azerbeycan için ekonomik büyüme ihracatın nedeni olarak bulunmuştur.
Aktaş (2009)	1996-2006	İthalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır.
Bilgin ve Şahbaz (2009)	1987-2007	İhracata dayalı büyüme modeli desteklenmiştir.
İspir vd. (2009)	1989-2007	İthalatın ithal girdi kullanımını yönüyle büyüme katkı sağladığı sonucuna varılmıştır
Gerni vd. (2008)	1989-2000	İhracatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif ilişkisi vardır. Ancak modele ithalat eklendiğinde ihracat anlamlılığını yitirmektedir.
Kurt ve Berber (2008)	1989-2000	Ekonomik büyüme ve ithalat arasında çift yönlü ihracattan ekonomik büyüme doğru tek yönlü ve ithalattan ihracata doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Kurt ve Terzi (2007)	1989-2003	Kısa dönemde ihracattan GSYH ve ithalata doğru tek yönlü, ithalat ile GSYH arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu belirlemişlerdir.
Özer ve Erdoğan (2007)	1987-2006	İhracattan ithalata, ihracattan büyüme ve ithalattan büyüme doğru tek yönlü nedensellik vardır.
Özer vd. (2007)	1987-2006	Kısa dönemde GSYH'dan ihracata ve ithalattan ihracata doğru bir nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.
Erdoğan (2006)	1923-2004	İhracat ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır
Tuncer (2002)	1980-2000	GSYH'den ihracata tek yönlü, GSYH ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik vardır.
Ekanayake (1999)	1960-1997	Sekiz gelişmiş asya ülkesinde ihracat ve ekonomik büyüme arasında koentegrasyon bulunmuştur.

Köse ve Yiğidim (1997)	1980-1996	İthalat ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.
Al-Yousif (1997)	1973-1993	İhracat ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Kaynak: Bedriye ve Rençber 2017: 621-624; Yurdakul ve Aydın 2018: 24-25; Kılıç ve Beşer 2017: 1-2; Pata 2017: 121-123.

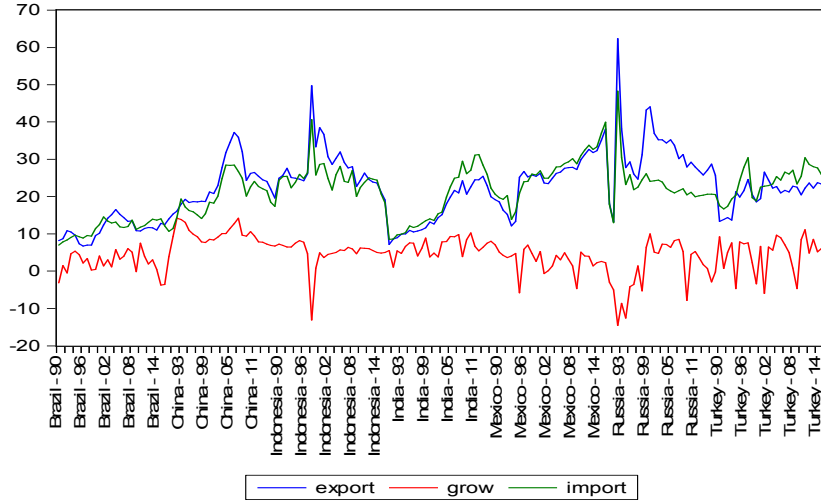
3. EKONOMETRİK MODEL

Uygulanan panel eş bütünleşme analizi E7 ülkeleri olan Çin, Hindistan, Rusya, Endonezya, Meksika, Brezilya ve Türkiye'yi kapsamaktadır. Çalışmada yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler Tablo 2 de verilmiştir. 1990-2016 yıllarını kapsayan veriler Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

Tablo 2: Panel Eş Bütünleşme Testinde Yer Alan Değişkenler

Büyüme	Bağımlı değişken	Yıllık yüzde değişim
İhracat	Bağımsız değişken	GSYH'nın yüzdesi
İthalat	Bağımsız Değişken	GSYH'nın yüzdesi

Şekil 1: Ülkelerin Büyüme ve Dış ticaret ilişkisi

Tablo 3: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	Büyüme		İhracat		İthalat	
	istatistik	P-Değeri	istatistik	P-Değeri	istatistik	P-Değeri
Levin, Lin & Chu t*	3.33477	0.0004**	-1.67849	0.0466*	-1.62564	0.0490*
Im, Pesaran and Shin W-stat	-4.24447	0.0000**	-1.92153	0.0273*	-1.90984	0.0281*
ADF - Fisher Chi-square	45.3371	0.0000**	27.1540	0.0184*	27.8845	0.0147*
PP - Fisher Chi-square	76.9479	0.0000**	27.2535	0.0178*	33.0830	0.0028*

*** %1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3’de büyüme, ihracat ve ithalat değişkenlerine uygulanan birim kök testinin t-istatistik ve olasılık sonuçlarına göre analizde

kullanılacak serilerin durağan olduğu görülmüştür. Bağımlı değişken büyüme ile bağımsız değişkenler ihracat ve ithalat arasında uzun dönemli karşılıklı ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Pedroni eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Petroni eş bütünleşme testi panel veriler arasında eş bütünleşme olup olmadığının test edilmesinde kullanılmaktadır. Bu test yedi farklı testten oluşmaktadır (Şahin ve Kaya 2015: 441).

Tablo 4: Petroni Test Sonuçları

	t-istatistiği	P-Değeri	Ağırlandırılmış t-istatistiği	P-Değeri
within-dimension				
Panel v-Statistic	1.160136	0.1230	0.715790	0.2371
Panel rho-Statistic	-4.462988***	0.0000	-3.761989***	0.0001
Panel PP-Statistic	-6.235625***	0.0000	-5.758508***	0.0000
Panel ADF-Statistic	-2.025500**	0.0214	-2.223615**	0.0131
between-dimension				
Group rho-Statistic	-2.759229***	0.0029		
Group PP-Statistic	-5.974958***	0.0000		
Group ADF-Statistic	-1.628410**	0.0317		
***%1 düzeyinde anlamlıdır. ** %5 düzeyinde anlamlıdır.				

Tablo 4'deki veriler ışığında H_0 hipotezi kabul edilmemiştir. Pedroni eş bütünleşme testini oluşturan testlerden altı tanesi eş bütünleşmenin olduğunu gösterirken, sadece Panel v-Statistic, eş bütünleşme olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak uzun dönemde bağımsız değişken olan ihracat ve ithalat ile bağımlı değişken olan ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Hausman Testi Sonuçları

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	P-Değeri
Cross-section random	0.113432	2	0.9449

Hausman testi sonuçları Tablo 5’de gösterilmektedir. Tablo 5’de P-Değeri 0.9449 dur. P-Değeri 0.05’den büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bu durumda rastlantısal etki hakim hipotezi kabul edilerek rastlantısal etkiler modeli uygulanmıştır.

Tablo 6: Panel Dinamik En Küçük Kareler Model Sonuçları

Değişken	Kesişim	Standart Hata	t-istatistiği	P-Değeri
İhracat	-0.39098	0.104122	-3.75501	0.077
İthalat	0.7699	0.119963	6.41782	0.0089**
**%5 düzeyinde anlamlıdır				

Tablo 6’den da görüldüğü gibi ihracat bağımsız değişkeninin P-Değeri 0.05 den büyüktür. Dolayısıyla istatistiki açıdan anlamsız olup E7 ülkeleri açısından ihracata dayalı büyüme hipotezi geçersizdir. Diğer taraftan, ithalat ile büyüme arasındaki ilişkiye baktığımızda ithalat ile büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başka bir ifadeyle ithalat arttıkça E7 ülkeleri için büyüme artmaktadır. Bu sonuç E7 ülkelerinin ithalatının önemli bir kısmının ekonomik büyümeyi arttıracak mallara yönelik yaptığının da bir göstergesidir.

SONUÇ

Küreselleşme sürecinde ülke ekonomileri birbirine hızlı bir şekilde entegre olmaktadır. Ulusal ekonomilerdeki bu entegrasyon dış ticareti de arttırmaktadır. Son 20 yıllık süreçte dünya ticaret hacmi hızlı bir şekilde artmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler dünya ticaretinden aldıkları payı arttırma çabası içerisinde girmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler özellikle ihracat paylarını arttırmaya yönelik ticaret politikaları uygulamaktadır. Çünkü gelişen ülke ekonomileri için döviz rezervleri ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından hayati bir öneme sahiptir. Dış ticaret ise döviz rezervlerinin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dış ticaretin ekonomik büyümeyi etkilediği yönünde geniş bir literatür bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda bir fikir birliği yoktur. Bazı çalışmalar ihracatın ekonomik büyümeyi desteklediğini, bazı çalışmalar ithalatın ekonomik büyümeyi desteklediği yönündedir. Ülkeler arasında farklı sonuçlar bulunmasının yanında aynı ülke için farklı dönemlerde de farklı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bunun nedeni zaman içerisinde ülkenin ekonomik yapısında meydana gelen değişimlerdir.

Bu çalışmada Çin, Hindistan, Rusya, Endonezya, Meksika, Brezilya ve Türkiye için dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Bulunan sonuçlar bağlamında E7 olarak isimlendirilen bu ülkelerin ithalat destekli büyüdüğü tespit edilmiştir. Gelişen ekonomiler için ekonomik büyümenin kaynağı üretim kapasitesinin artırılmasıdır. Çalışmanın sonucuna göre sözü edilen kapasite artışı için, E7 ülkeleri özelinde ara mal, hammadde, teknoloji ithalatı önemli bir unsur oluşturmaktadır. E7 ülkelerinin büyüme dinamiklerine bakıldığında tüm ülkeler bazında ihracatın ekonomik büyüme üzerine etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (%5 anlamlılık düzeyinde). E7 ülkeleri genelinde büyüme dinamiklerine bakıldığında ithalat ise istatistiki açıdan anlamlıdır. Bu sonuç E7 ülkeleri için ithalat destekli büyüme modelini desteklemektedir.

Kaynakça

Aktaş, C. (2009). Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 2009/2, ss. 35-47.

Bilgin, C. Şahbaz, A. (2009). Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), ss. 177-198.

Chang, R. Altani, L. Loayza N. V. (2009). Openness Can Be Good For Growth: The Role of Policy Complementarities. *Journal of Development Economics*, Vol. 90, Issue 1, p. 33-49.

Christiansen, L. Schindler, M. Tressel, T. (2009). Growth and Structural Reforms: A New Assessment. *IMF Working Paper WP/09/284*, Research Department, International Monetary Fund, pp. 1-52.

Göçer, İ. (2013). Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Maliye Dergisi*, Sayı 165, ss. 215-240.

Gül, E. Kamacı, A. (2012). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:4, S:3, ss. 81-91.

Kılıç, N. Ö. Beşer, M. (2017). Relationship of Foreign Trade and Economic Growth in Eurasian Economy: Panel Data Analysis. *International Journal of Economics and Finance*, Vol 9, N0. 9, ss. 1-7

PATA, U. K. (2017). Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1971-2014). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 31, Sayı 1, ss. 119-134.

Şahin, L., Kaya, Z. (2015). Dış Ticaret Hacmi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Eşbütünleşme Analiziyle Değerlendirilmesi: BRIC Ülkeleri (1995-2013). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı: 13, ss.434-446.

Taştan, H. (2010). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 87-98.

Tunçsiper, B. Rençber, E. Z. (2017). Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Volume 3(2), ss. 619-630.

Tupy, M.L. (2005). Trade Liberalization and Poverty Reduction in Sub-Saharan Africa. CATO Institute Press, Policy Analysis No. 557.

Yurdakul, F. Aydın, M. (2018). Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *UIİİD-IJEAS*, 18. EYİ Özel Sayısı ss. 23-36.